

90 år med Simmels främling

– en studie av ett begrepps förgreningar
i den moderna sociologin.

ANNA RYDING

Det Nya Sverige, ett mångkulturellt samhälle med potentiella hot och möjligheter, är ett tema som står högt upp på debattlistorna idag. Att hänvisa till ett negativt främlingskap med koppling till marginaliserade invandrargrupper är populärt i detta sammanhang. I min 20-poängs uppsats i sociologi ifrågasätter jag en sådan förenklad bild. Genom att utgå från Simmels klassiska essä Främlingen vill jag föreslå ett mer nyanserat synsätt; att främlingskapet också kan ha en individuell och konstruktiv sida.

Sociologen Georg Simmel (1858–1918) publicerade sin essä *Främlingen* första gången för mer än nittio år sedan (som en exkurs i *Soziologie*, år 1908). Trots att essän endast är sex sidor lång, är det den text som blivit mest översatt av allt som Simmel skrivit (Levine 1985:73). Teorin om den samtidigt innan- och utanförstående främlingen är fortfarande aktuell och hänvisas ofta till i olika slags studier. Därför skulle man kunna tro att det skett en grundläggande utredning av vad främlingsbegreppet står för, men av någon anledning verkar det inte vara så. Inom den sociologiska forskningen har man tolkat Simmels främling på många olika sätt och

utifrån skilda perspektiv. Begreppet har emellertid använts (och används fortfarande) ganska godtyckligt som om betydelsen skulle vara uppenbar och inte kräva någon närmare analys. Många olika slags främlingstyper har uppkommit som inte klart åtskiljts från Simmels främlingsrelation.

Det finns enligt sociologen Dale S McLe-more (i Larry Ray, 1991:87) två stora traditioner som har blandats ihop. Enligt den ena står främlingen delvis innanför och delvis utanför gruppens gränser. Utifrån denna tradition har sociologen Robert Ezra Park och hans efterföljare Everett V Stonequist utvecklat begreppet »Marginal man«. Det står för en individ som befinner sig mitt emellan två kulturer och därför har en kluven identitet. Enligt den andra traditionen

Anna Ryding, fil. kand. i sociologi, Lunds universitet.

är främlingen en »nykomling« som ännu inte har lärt känna kulturmönstret.

Lesley D Harman och Donald Levine är två nutida amerikanska sociologer som har granskat användningen av Simmels främlingsrelation och som har liknande kritik mot begreppsanvändningen i den sociologiska litteraturen om främlingen. Båda städar noggrant upp i röran av »främlingar« och dammar av Simmels främpling så att hans skepnad blir tydlig på nytt. Som förgrundsgestalt har han kommit i skymundan bakom alla möjliga (och omöjliga) tolkningar och många verkar ha glömt bort hur han såg ut i Simmels ursprungliga version.

Som ett aktuellt exempel på hur Simmels främpling fortfarande misstolkas, skulle jag själv vilja ta upp Aleksandra Ålund, professor i sociologi och forskare i invandrarfrågor. Ålund relaterar *Främlingen* till rasdiskriminering. Hon säger att Simmel skildrar hur »Främlingen blir den Andre, invandraren, barbaren osv.« och tillägger: »Detta att en variationsrik samling människor bemöts som mindre värda och omvandlas till ett socialt och kulturellt degraderat kollektiv (invandrare, negrer, främlingar) är ett tema som förbinder den europeiska antiken med kolonialtidens historia och med modern invandring« (1996:16). Ålund menar att främlingen blir *barbar*, medan Simmel själv skiljer mellan främlingen som har en relation till gruppen och barbaren som är helt utanförstående. Hon ger också en enbart negativ innebörd åt främlingsrelationen, vilket inte liknar Simmels värde-neutrala och mångfasetterade beskrivning. Problemet med en sådan tolkning är att komplexiteten hos den nära och avlägsna främlingen inte kommer fram. Simmel talar heller inte om ett helt

»främlingskollektiv« utan beskriver snarare främlingen som en individuell typ (han talar endast om främlingar vid ett enda tillfälle).

Trots förvirring och oklarhet i begrepps-användningen är Simmels främlingsrelation ändå en bra utgångspunkt för fortsatta främlingsstudier, enligt Levine och Harman. Levine menar att Simmels paradoxala formulering inte bara är mycket socialpsykologiskt meningsfull, utan verkligen är nyckeln som kan öppna upp en korrekt främlingsociologi (Levine 1985:81).

Frågor som kan vara intressanta att ställa i sammanhanget är t.ex. om det är nödvändigt att vara antingen »utanför« (avståndstagande) eller »innanför« (anammande) en kultur. Dvs. kan man möjligen behålla en kritisk distans och ett ifrågasättande även sedan man har lärt sig hur kulturmönstret fungerar? Eller krävs det ett »naivt« synsätt för att man ska kunna uppnå gemenskap?

Simmels främpling

Simmel inleder sin essä *Främlingen* med följande ord: »Att vandra innebär att vara lösgjord från varje given punkt i rummet och det är begreppsmässigt motsatsen till att vara fixerad till en sådan. Men »främlingen« som sociologisk form representerar i viss mån en enhet av dessa två egenskaper« (Simmel 1995:139).

Här införlivas två paradoxala egenskaper i en och samma person, men hur är det möjligt? Redan med sin första fras förbryllar Simmel läsaren, vad menar han egentligen? Kan en individ vara fri och fast samtidigt; vara bofast och samtidigt vara en vandrare? Ja, enligt Simmel är det möjligt, eftersom främlingen är en individ som kommit in uti-

från, men som väljer att stanna kvar. Det gör honom till en »*potentiell vandrare*«, han har kvar sin frihet att komma och gå även om han tillhör en viss grupp med klart definierade gränser.

Främlingsrelationens skenbara motsägelsefullhet

Främlingen är *fysiskt nära* en grupp; han befinner sig inom samma rumsliga sfär och interagerar med denna. Emellertid existerar samtidigt ett *socialt (och psykiskt) avstånd* mellan honom och de andra medlemmarna. Han blir aldrig riktigt »en av dem« och försöker heller inte uppnå detta, utan det finns en överenskommelse mellan honom och gruppen att han får behålla sin självständighet gentemot denna, dvs. förbli ett främmande element på nära avstånd.

Främlingen är fortfarande (eller upplevs vara) *psykiskt nära* det hem som han lämnade när han började vandra, även om han är *fysiskt avlägsen* från det. Han är *lös gjord* eftersom han inte har några ursprungliga band till gruppen. För tillfället är han däremot *fast* på en viss plats, han håller sig till en viss grupp där han har ett speciellt slags deltagande. Främlingen har också en rörlighet som gör att han ser gruppen från olika sidor, vilket leder till att han får en *objektiv* och *opartisk* syn; han känner till alla sidor men föredrar inte en framför de andra. Simmel menar emellertid inte objektivitet i betydelsen avståndstagande, utan han säger att det är en kombination av *likgiltighet* och *engagemang*, dvs. ett speciellt slags deltagande. »Man kan också kalla objektiviteten för frihet. Den objektiva människan är inte bunden av några på förhand fastslagna teser, som i förväg skulle kunna bestämma hennes

uppfattning, förståelse och bedömning av data (—) han är i sitt handlande inte bunden av vana, pietet och tradition.« (Simmel 1995:141-142). På grund av denna s.k. objektiva syn, ger gruppmedlemmarna främlingen ofta förtroenden samt bekännelser och han får en slags »förmedlande« roll.

Främlingsrelationens abstrakta natur

Relationen till främlingen är på grund av hans objektiva ställning av abstrakt och kylig natur, enligt Simmel. Eftersom främlingen inte har någon nära relation till de andra gruppmedlemmarna ser inte dessa honom som en individ med en unik karaktär, utan snarare som en stereotyp eller som representant för en hel grupp. De europeiska judarna som levde på medeltiden kan ses som ett belysande exempel, menar Simmel. Medan de övriga medborgarnas skatt varierade beroende på individuella löneskillnader, fick judarna betala samma skatt oberoende av inkomst. Denna sida av främlingsrelationen kan vara viktig att betona, eftersom det är vanligt att invandraren endast uppfattas som del i ett kollektiv istället för som individer med en egen personlighet.

Enligt Simmel behöver inte främlingen vara från ett annat land utan kan också vara en landsman inflyttad från en annan stad eller by. Stereotypisering drabbar inte bara invandrare och dessutom inte alla invandrare. Däremot kan beskrivningen av främlingskap möjligen tydliggöras ifall man har en invandrad person från ett annat land i åtanke.

Journalisten Ana Martinez, invandrare verksam i den svenska invandrardebatten, uttrycker detta ganska träffande: »Visst kan

ordet invandrare ofta kännas nivellerande och deprimerande. Det är som om det fanns människor, vilkas hela identitet kunde sammanfattas i detta enda »invandrare«. Man är inte längre grek, chilensare, eller finne. Man är inte bonde, lärare, ingenjör, inte flykting eller student – bara »invandrare«. Det är som om ens tidigare liv inte räknas för att man kommit till Sverige. Men är man argentinare så tar man sådant med humor« (Martinez 1988:4).

Framgångsrik och utsatt

Harman (1988) och Levine (1985) beskriver framför allt främlingen i positivt värdebeladda termer, t.ex. som framgångsrik. Detta kan ses som den ena sidan av hans karaktär, men enligt min tolkning har främlingen även en utsatt och försvarslös sida. Han är *samtidigt* utsatt och framgångsrik, men hur kan detta förklaras? Jo, Simmel tar upp den europeiske juden som historiskt exempel på en främlingstyp och även om han inte nämner främlingens utsatthet direkt, så gör han det indirekt. Han säger nämligen att »Främlingen är en del av själva gruppen, på samma sätt som de fattiga och de olika 'inre fienderna.'« (Simmel 1995:139, min kurs.).

Å ena sidan har främlingen en utsatt position eftersom han inte skulle kunna försvara sig om gruppmedlemmarna bestämde sig för att kasta ut honom. Han är ensam gentemot gruppen och är en individ som utskiljer sig genom sina främmande egenskaper, vilket gör att han aldrig helt kan smälta in eller gömma sig i mängden. Å andra sidan är han inte helt maktlös, eftersom han blir inflytelserik dels genom de förtroenden gruppmedlemmarna ger honom och dels genom det

stora antalet kontakter han har skapat utanför gruppen. Det finns dessutom ett behov av hans objektiva syn; att han ska avslöja sanningar om gruppmedlemmarna som de själva är blinda för.

De psykologiska aspekterna framgår emellertid inte så tydligt i texten, eftersom den snarare beskriver främlingen utifrån hans relationer till gruppen. Simmel nämner inte mycket om hur främlingen själv upplever sin situation vilket därför blir svårt att avgöra. Detta är däremot inget som är specifikt för just denna text utan det är ett exempel på hans formella sociologi. Simmel fokuserar på mönstren för mänsklig interaktion snarare än på individuella särdrag; och beskriver relationer utifrån deras form, snarare än deras innehåll.

Alfred Schutz främling – nykomlingen

Förutom Simmel är det Alfred Schutz (1899–1959) som har skapat en av de mest kända sociologiska definitionerna av främlingen. Detta gjorde han år 1944 och den lyder som följer: »För våra aktuella syften ska termen Främling innebära en vuxen individ av vår tid och civilisation som försöker bli permanent accepterad eller åtminstone tolererad av gruppen som han närmar sig. Immigranten är ett enastående exempel på den sociala situationen som är under granskning« (1964:91).

Schutz bygger sina analyser på immigrantens erfarenhet, men definitionen kan gälla för alla personer som kommer till en ny och okänd grupp. Enligt Mc Lemoire hör Schutz främling mest hemma i en »nykom-

lings-tradition«, men trots detta anser han att det finns likheter med både Simmels främling och Parks och Stonequists »Marginal man« (en individ som är del av två kulturer samtidigt). När Simmels främlingsbegrepp har använts i olika studier har det ofta blandats ihop med Schutz främlingsbegrepp, menar Mc Lemoire (Mc Lemoire, i Ray, 1991:268).

Grupplivets kulturella mönster

Schutz börjar med att beskriva hur grupplivets kulturella mönster ser ut utifrån de »inhemskas« synvinkel, dvs. gruppen som främlingen närmar sig. Det kulturella mönstret beskriver han som ett slags guidningssystem, t.ex. lagar, seder, vanor och traditioner vilka lärs ut genom socialisationen in i kulturen och formar individernas antaganden om den sociala verkligheten. Medlemmarna förväntas ha kunskap om det kulturella mönstret; om hur man kan/bör bete sig i olika situationer och hur man kan tolka andras beteende. De förväntas m.a.o. ha en »intersubjektiv förståelse«. Mönstret är osynligt så länge det fungerar och synliggörs endast när det konfronteras, vilket är vad som händer i mötet med främlingen.

Den reflektiva krisen

«En sådan tomhet! Det var som att komma in i ett rum utan några som helst möbler och föremål. Den långa associationskedjan som du har i ditt eget land, den bara brister. Plötsligt finns det ingenting du kan associera till. Inte språket, inte människorna och naturen – inte ens årstiderna. Det var fassansfullt!» (Tornborg 1989:4)

Det är sitt första möte med Sverige som författaren Rita Tornborg, ursprungligen

från Polen, beskriver ovan, vilket illustrerar den reflektiva kris som också Schutz talar om. Eftersom främlingen tolkar det nya kulturmönstret utifrån sin tidigare erfarenhet kan han inte se detta som uppenbart. Det uppstår en kris både för honom och för den inhemska gruppen.

För gruppen, eftersom den plötsligt tvingas se sin familjära omgivning från en främmande synvinkel. Den kan inte fortsätta att ta sitt kulturmönster för givet utan förlorar sitt forna naiva, icke-ifrågasättande synsätt.

För främlingen själv, eftersom han i samband med erfarenheterna från den nya gruppen kommer underfund med att hans ursprungliga tolkningsramar inte håller längre, utan måste ändras. Han genomgår en identitetsförlust eftersom han inser att det nya systemet endast fungerar för de inhemska men inte för honom som står utanför. M.a.o. kommer varken det ursprungliga eller det nya kulturmönstret honom till hjälp i hans försök till förståelse av sig själv och sin omgivning. Detta kan tolkas som om Schutz främlingstyp befinner sig på ett annat stadium i sin anpassning till samhället än Simmels främling. Den senare är inte bortkommen utan känner till de sociala reglerna vilket tyder på att han kan ha befunnit sig där en längre tid. Han kan i och för sig också ha kommit nyligen men är åtminstone inte ett lika tydligt exempel på en nykomling som Schutz främling är. (Se Mc Lemoire i Ray, 1991:268).

Det skulle emellertid också kunna ses som om skillnaden ligger både i vilken ställning de har i förhållande till gruppen och vilken slags relation de vill etablera. Simmels främling har en förmedlande roll och

behöver därför inte helt ge upp sin ursprungliga identitet. Schutz främling har däremot givit upp sin identitet, vill bli accepterad som en av de inhemska och eftersom detta får ske på deras villkor får han låg status och kommer i underläge. Det är gruppmedlemmarna som bestämmer ifall han uppfyller kraven; om han anses ha lyckats att bli tillräckligt »lik« för att få vara jämställd. Han verkar inte ha stor möjlighet att kunna påverka deras beslut.

Objektivitet – Tveksamma lojaliteter

Konsekvensen av främlingens personliga kris är att han uppnår objektivitet och klarsynthet. Eftersom han har erfarit att den kunskap som han har tagit för given inte håller när han förlorat sin status och sin historia ser han den som begränsad och ohållbar. Gruppen upplever främlingen som otacksam eftersom han ifrågasätter deras kulturmönster. De tvivlar på hans lojalitet, eftersom de inte är säkra på ifall han står på »deras sida«, vilket särskilt gäller i de fall främlingen inte vill (eller kan) anpassa sig helt till majoritetskulturen utan förblir i ett läge mellan två kulturer. Schutz refererar här till Parks och Stoneqvists begrepp »Marginal man«, ett stadium han menar att främlingen riskerar att fastna i om han inte anammar det nya kulturmönstret.

Schutz talar alltså liksom Simmel om främlingens klarsynthet och speciella objektiva ställning gentemot gruppen. En skillnad är emellertid att för Schutz främling gäller detta bara så länge han befinner sig i övergångsfasen mellan den gamla och nya kulturen, vilken han vill försöka lämna för att bli en assimilerad del av gruppen. För

Simmels främling är däremot objektiviteten en viktig och oundgänglig del av hans karaktär vilket emellertid försvårar etablerandet av nära relationer mellan honom och gruppmedlemmarna.

Om Simmels främling är en *potentiell vandrare* kan Schutz främling kan sägas vara en *ofrivillig vandrare* som vill bli bofast men som ännu inte hittat vägen dit. En viktig likhet mellan Simmels och Schutz texter är emellertid att de båda sätter individen i centrum, båda beskriver främlingen som en ensam individ och skildrar dennes möte med majoritetsgruppen. Ingen av dem beskriver främlingens relation till en eventuell minoritetsgrupp eller till familje-medlemmar, utan denna aspekt saknas tyvärr i deras analyser.

Assimilation – till vilket pris?

Schutz verkar utgå från att främlingen vill göra kulturmönstret till sitt; att han vill assimileras trots hans ifrågasättande av det samma och aversionen mot att ta ett sätt att leva och tänka för givet. Frågan är ifall främlingen kan assimileras utan att förlora sin objektiva ställning, eller måste han i såfall ge upp sin identitet? Är det ett positivt mål om det innebär att han är tvungen att avsäga sig en medvetenhet som uppnåtts? Är det ens möjligt att bortse från sin egen personliga historia?

Främlingen ses med misstänksamhet när han kritiserar det invanda tankesätten, men i slutet av uppsatsen säger Schutz att när främlingen väl lärt känna kulturmönstret och blivit en del av gruppen då är främlingen ingen främling längre och hans specifika problem har blivit lösta. (Schutz, 1964:105). Upphör främlingen att kritisera kultur-

mönstret enbart för att han blivit en del av det? Schutz nämner inte heller ingruppens reaktion på och mottagande av främlingen. Om han inte var accepterad tidigare, varför inträffade en förändring i deras attityd och hur gick det till? Enligt min uppfattning innebär slutet på essän en förenkling och lämnar en rad frågor obesvarade.

Zygmunt Baumans främling – tvetydigheten

Zygmunt Bauman är ett exempel på en nutida, känd sociolog som inte alltid är klar och tydlig i sin diskussion om »främlingen«. I sin definition som han skapade i slutet av 1970-talet, utgår han från Simmels främling, nära och avlägsen på samma gång. Eftersom främlingen är en del av ingruppen men har egenskaper från utgruppen hamnar han i mellanrummet mellan två kategorier, i en oklar och dunkel »gråzon«. Främlingen står för en »ambivalens«, eller »tvetydighet« vars närvaro upplevs som ett hot mot den sociala ordningen. Enligt Baumans allegoriska beskrivning av Simmels främling är han ett »obotligt ambivalent väsen som sitter gränslösa över en stridshärjad barrikad« (Bauman 1993:61, min översättning).

Bauman bygger sin främlingsdefinition på Simmels främling men tolkar konsekvenserna av främlingens närvaro annorlunda. Simmel nämner inte att främlingen skulle skapa reaktioner hos gruppen. I Baumans tolkning utlöser däremot främlingen ångest och obehag hos gruppmedlemmarna på grund av sina motsägelsefulla egenskaper (nära men avlägsen etc.), vilket kan leda till fientliga reaktioner mot honom.

Liksom Schutz främling ger Baumans

främling upphov till en reflektiv kris. Skillnaden är att identitetsförvirringen som Schutz tidigare beskrivit som typisk för främlingen, lägger Bauman hos majoritetsgruppen istället. Denna grundar sig, menar han, i osäkerhet angående vilken attityd som är passande gentemot främlingen och vilket svar som kan väntas av honom. Hur ska vi förhålla oss, hur ska han bemötas? Han är varken en vän (en av oss) eller en fiende (en av dem) men möjligtvis båda delarna. Han liknar inte en granne (enligt de vanliga definitionerna), men heller inte en utlänning (eftersom han bor här) men är samtidigt båda delarna.

Bauman talar också om främlingens objektivitet precis som Simmel och Schutz gjorde. Främlingens ställning blir problematisk även på grund av att gruppen inte vågar lita på hans lojalitet, dels eftersom att han har kommit in utifrån och dels för att han har behållit friheten att ge sig av. Här kombinerar Bauman Simmels och Schutz främlingsbegrepp. Främlingens speciella närhets/distans-relation (Simmel) utlöser gruppens misstänksamhet när deras invanda kultur-mönster och tankesätt ifrågasätts (Schutz).

Oklarheter i applicering

Vad som är förvirrande i Baumans diskussion om främlingen är att han istället för att hålla sig till en definition, pendlar mellan olika definitioner utan att dra någon klar gräns där emellan. Hans teori om främlingen som en »tvetydighet« blir i sig själv tvetydig (!) Bauman utgår ifrån Simmels tolkning av främlingen, sedan blandar han in Schutz utan att klart särskilja dem. Därefter går han över till att tala om »främlingar« i en mer generell mening, syftande på individer

som inte känner varandra men som befinner sig i varandras direkta närhet.

Det finns skillnader mellan Simmels och Schutz främlingsdefinitioner som Bauman inte verkar ta hänsyn till. Främlingen i deras tolkningar skiljer sig dessutom från en »okänd person«. Deras främlingstyper har kommit utifrån och har en specifik relation till gruppen, vilket inte kan likställas med alla människor som är okända för varandra.

Bauman säger t.ex. på ett ställe att främlingen (i Simmels definition) ger upphov till känslor av osäkerhet och »bortkommenhet« hos majoritetsgruppen. På ett annat ställe säger han att dessa känslor uppkommer i möten mellan alla människor som inte känner varandra (främlingar). Därefter säger han på ytterligare ett annat ställe att dessa känslor uppkommer i mötet med främlingar, men överförs på individer som likt främlingen inte går att kategorisera: »Främlingar skapas kontinuerligt i loppet av precis samma dagliga liv som strävar efter att eliminera främlingskapet (—) »lösningen« på ambivalensen, detta tillstånd som obestriddigen saknar lösning, är sedan desperat eftersökt genom projicering av dess inre motsägelse på ett utvalt socialt mål...« (Bauman 1991:160, min översättning).

I hur stor utsträckning definitionen glider mellan främlingen och främlingar kan variera från text till text. I artiklen »Strangers, the social Construction of Universality and Particularity« inleder han med frasen: »De flesta av våra samtida är främlingar« (min översättning) varefter han, senare i uppsatsen, går över till att diskutera främlingen utifrån Simmels definition (Bauman 1977:78). I »Att tänka sociologiskt« är emellertid avgränsningen tydligare, när Bauman

uppmanar: »låt oss för att undvika förväxlingar genast framhålla att främlingen inte är en blott obekant person, en person som vi inte känner väl, inte känner alls eller inte känner till« (1992:70).

Baumans kombination av Simmels och Schutz främlingstyper och hans koppling till mångfalden och osäkerheten i det postmoderna samhället är intressant enligt min uppfattning. Hans främlingsdefinition tillför, trots dess oklarhet, en aspekt som saknades i Simmels och Schutz texter. Dels genom att inkludera den psykologiska aspekten som Simmel inte går närmare in på och dels genom att undvika Schutz förenklande antagande att främlingen kan (och borde) bli en icke-ifrågasättande, assimilerad gruppmedlem. Dessutom tar han med ingruppens reaktion på främlingen, vilken inte framgick lika tydligt i de båda andras texter.

Från de inhemskas synvinkel är främlingens väsen den »hemlöses« säger Bauman. Om Simmels främling är en »*potentiell vandrare*« och Schutz främling är en »*ofrivillig vandrare*«, är Baumans alltså en »*evig vandrare*« och liknar på så vis begreppet »Marginal man«, som jag nu ska beskriva. Han refererar emellertid varken till Park eller Stonequist, vilket är anmärkningsvärt.

Robert Ezra Parks »Marginal man«

Robert Ezra Park (1864–1944) var en amerikansk sociolog som deltog i Simmels kurser i Berlin. Han tog år 1928 med Simmels främlingstyp till USA och försökte där införliva den med sina sociologiska teorier och erfarenheter av 1920-talets amerikanska mång-

kulturella samhälle. Som tidigare nämnts introducerade han begreppet »Marginal man«, vilket han menade skulle vara ett exempel på en främling i Simmels tappning. Park ansåg att kulturell utveckling är ett resultat av invandring, kulturblandningar och -konflikter vilket i sin tur skapar en ny slags personlighetstyp: »Marginal man«, eller »kulturell hybrid« som han också benämner den. Båda beteckningarna står för en individ som är del av två skilda kulturer samtidigt, som inte har brutit helt med sin ursprungliga kultur men inte heller accepterats i det nya samhället på grund av diskriminering.

Kritik av applicering

Park utgår från Simmels definition av främlingen och tar utifrån denna upp olika exempel på hur »Marginal man« kan ta sig uttryck. Enligt Harman blir Parks definition oklar eftersom han låter den stå för flera olika slags marginaliserade, sociala typer (som t.ex. »the cityman«, den emanciperade juden etc) som skiljer sig åt i flera avseenden (Harman 1988:120). Harman och Levine anser att de sociologer som har sett främlingen som en helt utanförstående individ har misstolkat Simmel (Harman, 1988:21, Levine, 1985:75). Därför kan inte heller Simmels främlingstyp likställas med Parks »Marginal man«. Den förstnämnda söker inte medlemskap i gruppen och försöker inte bli assimilerad, utan behåller sin frihet och självständighet (Harman 1988:21, Levine, 1985:75).

Harman kritiserar också Park för att han applicerar Simmels främlingsbegrepp på det amerikanska samhället eftersom han menar att det är en annan slags social miljö än det traditionella samhälle som Simmel utgick

från i sin analys. Detta kan nog stämma, eftersom Simmels främling tycks befinna sig i en traditionell och homogen småstadsmiljö med nära inbördes relationer och inte i ett kosmopolitiskt mångkulturellt samhälle. Levine protesterar också mot den slags appliceringar av Simmels lösgjorda främling på multikulturella samhällen, dvs. på grupper av organiserade »främlingar« som ibland anses utgöra ett hot mot den sociala ordningen. Levine menar att det blir problematiskt att okritiskt anta att de är exempel på samma sak eftersom det hindrar verkliga likheter eller skillnader mellan den individuella främlingstypen och etniska grupper från att upptäckas.

Everett V. Stonequists »Marginal man«

Problemet med tolkningar av Simmels främling som helt perifer till gruppen är att hans speciella objektiva ställning och roll som förmedlare inte kommer fram. Detta är hans mest karaktäristiska drag som jag ser det, vilket också Levine påpekar liksom sociologen Everett V. Stonequist, Parks efterföljare, i en text från år 1937.

Trots detta har många sociologer fortsatt att anta att främlingen är samma typ som »Marginal man«. Även i de fall där de refererar till Stoneqvist tar de inte hänsyn till att han delvis ändrade den ursprungliga definitionen av »Marginal man« för att undvika oklarheter. Liksom Park beskriver Stonequist emellertid en individ som står med ena benet i en social värld, och med det andra i en annan. Enligt hans definition är »Marginal man« en person som balanserar mellan två, eller fler, sociala världar, av vilka

en ofta dominerar över den andra, i vilken medlemskapet är grundat på födsel eller arv (ras eller nationalitet) (Stonequist 1937:8).

»Marginal mans« tre utvecklingsfaser

Stonequist beskriver tre faser som »Marginal man« går igenom:

I den första fasen ser han sig som en självklar medlem av majoritetskulturen, men när han upptäcker att han diskrimineras börjar han att ifrågasätta sitt medlemskap. Han går igenom en identitetskris vilket leder till en andra fas där han blir medveten om att konflikten mellan de båda kulturema (eller raserna) påverkar honom personligen. Detta leder i sin tur till en tredje fas där han försöker rekonstruera sin identitet, dvs. »hitta sig själv« igen. Enligt Stonequist kan »Marginal man« välja att:

1. Förkasta ursprungskulturen och trots diskriminering försöka anpassa sig till den nya, vilket kallas för »passing-strategi«. Denna strategi är framför allt aktuell för de individer som liknar majoritetsgruppen utseendemässigt.
2. Ta fasta på den minoritetskulturella identiteten och ta avstånd från majoritetsgruppen vilket kallas »stressing of difference«. De individer som engagerar sig i grupper som t.ex. »black power«-rörelsen i USA, har »valt« denna väg.
3. Stå kvar »mitt emellan«, vilket kan leda till:
 - a. ambivalenta känslor till båda grupperna och ett instabilt pendlande där emellan;
 - b. antagandet av en förmedlarroll, då man tar det bästa ur båda kulturena och skapar en balans däremellan. Detta kan däremot vara svårt att uppnå för individer

som drabbas av mycket omfattande diskriminering, eller är delaktig i två kulturer som står i mycket ojämlig relation till varandra.

Steven Bochner, en nutida kulturforskare, utgår från Stonequists begrepp i sin modell, utifrån vilken han analyserar psykologiska resultat (outcomes) av möten mellan personer från olika kulturer. Han beskriver följande fyra olika mönster: 1. Passing (nr 1 ovan) 2. Chauvinistic (nr 2 ovan) 3. Marginal (nr 3a ovan) 4. Mediating (nr 3b ovan) »Val« av reaktionsmönster och graden av assimilering beror enligt Bochner på faktorer som ålder, kön, kulturavstånd, utbildnings- och klasskillnader, vistelselängd samt det mottagande han får i det nya samhället (Månsson 1984:184). Att livet i ett nytt land kan ta sig olika uttryck för olika slags människor beskriver författaren Kallifatides så här: »Det har att göra med varför man flyttade, vad man väntade sig, hur gammal man var, var man hamnade – och vad man vill med sitt liv. Det finns människor som börjar blomma när de lämnar sitt land och andra börjar vissna. Jag har sett båda sorterna« (Kallifatides 1986:6).

I de fall »Marginal man« pendlar mellan lojalitet till den ena eller andra gruppen kan han få ett oberäkneligt och motsägelsefullt beteende enligt Stonequist. Som en konsekvens av krisen ser individen sig själv utifrån två synvinklar som är i konflikt sinsemellan, varför han får ett »dubbelt medvetande« och en »delad personlighet«. Stonequist använder Cooleys teori om »spegeljaget« som exempel. Enligt denna utvecklas vår självuppfattning utifrån den bild vi tror att andra människor har av oss, dvs. genom spegling. I detta fallet är det däremot som om indivi-

den befann sig mitt emellan två speglar som visar två vitt skilda bilder av honom själv varför speglingen inte leder till en enhetlig identitet.

Poeten Juris Kronenbergs, vars föräldrar var lettiska flyktingar i Sverige, beskriver denna dubbelhet: »Att min tillvaro var kliven, det upplevde jag smärtsamt redan som mycket liten. Hemma levde jag i en lettisk miljö. Vi talade lettiska. (—) Men ute hördes det bara svenska överallt. I skolan skulle jag tala svenska och vara som de andra svenska killarna. Men hur kan jag vara svensk när mina föräldrar är lettiska? Det går ju inte ihop Vi är letter, vi talar lettiska, ja allt är lettiskt – det är bara det att vi bor här« (Kronenbergs 1987:1).

Han säger vidare att han i tonåren började känna sig främmande även inför den lettiska kulturen »Jag var trots allt född här, och Sverige var allt jag kände till. Jag hade inga minnen från Lettland som de vuxna och de äldre ungdomarna. Och då levde jag i dubbel exil – jag var en främling både i det svenska samhället och i den lettiska exilgruppen« (ibid 1987:2).

Kunskapen om gruppen från dess insida kombinerat med en kritisk attityd från utsidan gör att »Marginal man« kan avslöja hyckleri och motsägelser i samhället. Stonequist anser emellertid att främlingens analys inte nödvändigtvis är objektiv, eftersom han har för mycket känslomässig spänningar och inre konflikter för att kunna distansera sig till de båda kulturer han är en del av. Förmågan att vara objektiv kan dock variera, beroende på i vilket stadium individen befinner sig och vilken väg han »väljer« att ta. För dem som lyckats uppnå rollen som förmedlare är de inre konflikterna inte lika stora som för

dem som psykologiskt vacklar mellan olika kulturer.

The international mind – förmedlaren

Stonequists »Marginal man« är tecknad i ljusare färger än den bild Park ursprungligen skapade. Enligt den förras tolkning kan »Marginal Man«, istället för att fastna mellan två kulturella perspektiv, lösgöra sig och skapa ett tredje perspektiv. Med sin typ »International mind« ville Stonequist visa att »Marginal man« i vissa fall lyckas befria sig från sina »dubbla lojaliteter«, och vända sin marginella position i en mer konstruktiv riktning (jfr Bochners term »mediating« ovan). Författaren Theodor Kallifatides beskriver denna erfarenhet enligt följande »Jag är ingen Dr Jekyll och Mr Hyde. På ett bestämt och mycket djupt sätt är jag grek, men på ett annat socialt och värdemässigt plan är jag numera mycket svensk. Jag har försvarat de svenska idealen. Och jag har gjort svenska till mitt arbetsspråk« (Kallifatides 1992:66).

Stonequist talar också om en annan typ av »Marginal man«, vilken han betonar inte ska blandas ihop med »International mind«. Denna kallas för »*deraciné cosmopolitan*« och beskrivs som instabil, rastlös och ytlig. Den förra har helt brutit med sin ursprungskultur, vilket däremot inte »International mind« har gjort. Han är emellertid inte heller begränsad av den, utan han antar en förmedlarroll, vilket Stonequist menar är den mest fördelaktiga formen av anpassning. Förmedlaren får en stabil karaktär eftersom han lyckas skapa en balans mellan kontinuitet och förändring. I de fall som immigranten anpassar sig allt för snabbt och

bryter med sitt förflutna anser Stonequist att en identitetskris riskerar att uppkomma i efterhand.

»International mind« (förmedlaren) har en livsstil som är anpassad till det moderna urbana samhället och liknar på så sätt vad Park kallade för »cityman«. Han försöker få de båda kulturerna att närma sig varandra, jobbar ofta t.ex. som författare, översättare, lärare, eller vetenskapsman. Förmedlaren kan inte uppnå något »helhetsseende«, men kan å andra sidan jämföra två motsatta perspektiv, eller bilda sinsemellan. Salman Rushdie, som kan sägas vara en sådan slags förmedlare, kallar detta för ett »stereoskopiskt seende«, en annan benämning kan vara »kontrapunktisk« vilken litteraturhistorikern och mellanöstern-specialisten, Edward Said har använt (1995). Han menar att människor i exil ser alla nya uttrycks- och handlingssätt i ljuset av minnet från en annan miljö; de inträffar tillsammans och belyser varandra.

Stoneqvist själv, säger uttryckligen att han anser att »International mind« liknar Simmels främling i det att han har en förmedlande roll. Han anser dock att medan främlingens förmedlarroll enbart är affärsmässig innebär »Marginal man´s« också en kulturell relation. Detta kan det delvis ligga nånting i, eftersom hans förmedlande snarare går ut på att få olika kulturer att närma sig än på att göra ekonomisk förtjänst. Å andra sidan, om »International mind« tjänar sitt levebröd på att arbeta som t.ex. översättare eller vetenskapsman (vilket Stonequist tar upp som möjliga sysselsättningar) innebär det så klart både en affärsmässig och en kulturell relation. Dessutom är inte främlingens roll som förmedlare enbart köpman-

nens. Den är också domarens, vars uppgift är att bidra med rättvisa och sanning och den är »the trusted confidant´s«, vars uppgift är att ta emot förtroenden utan att ta parti (vilket kan liknas vid terapeutens roll).

Sigmund Freud är ett exempel på en person som inte tar avstånd från sin judiska identitet men som inte heller överdriver betydelsen av denna och som dessutom säger att han har fått ut något fördelaktigt genom sin position. Han tar avstånd från nationalism: »Det var varken tro eller nationell stolthet som band mig till judendomen (—) ty jag har aldrig varit troende och jag uppfostrades utan någon religion. (—) Så fort jag kände dragning till nationell entusiasm, försökte jag, skrämmd av exempel från de folk vi judar lever bland, att undertrycka det som något farligt och ont«

Samtidigt är han dock tacksam för sin judiska identitet:

»jag hade min judiska natur att tacka för två karaktärsdrag som blivit outhärliga under mitt livs svåra förlopp. Eftersom jag var jude fann jag att jag var fri från många av de fördomar som hindrade andra att fritt bruka sitt intellekt: och som jude var jag beredd att sluta mig till oppositionen och klara mig utan den kompakta majoritetens bifall« (von Kreitor, 1980:66).

Det Freud säger att han uppskattar i sin judiska identitet, är något han har uppnått genom sin objektiva ställning, dvs. genom hans *samtidiga* delaktighet och utanförskap, engagemang och likgiltighet. På så sätt kan han sägas vara ett exempel både på Simmels främling och på »International mind« (förmedlaren). Simmels främling är likt Stonequists »International mind« lösgjord, han »har kvar sin frihet att komma och gå«. Ingen

av de båda typerna söker en ny tillhörighet att grunda sin identitet på, eftersom de redan har denna klar. Båda har en autonom ställning i gruppen och kan se klarare och objektivare i förhållande till sin omgivning. Harman menar att »International mind's« tendens att röra sig mellan grupper, gör honom till den första verkliga utmaningen till Simmels främling (Harman 1988:26).

Främlingskap och kulturkritik

Bauman diskuterar reaktionen på människor som likt främlingen inte håller sig till en given plats; som ifrågasätter uppdelningen i »vi och dom«. Dessa, menar han, väcker ångest och spänning hos övriga samhällsmedlemmar eftersom deras identitet ifrågasätts och de sociala gränserna, som skapats för att göra verklighetsbilden stabil och förutsägbar, blir oklara. Detta talar även Julia Kristeva, professor i litteraturhistoria och psykoanalytiker, om: »Ställd inför främlingen som jag avvisar och som jag samtidigt identifierar mig med, förlorar jag mina gränser, ingenting håller ihop mig...«(Kristeva 1992:95).

Samtidigt som det är ångestfyllt ligger dock en möjlighet till förändring och ökad medvetenhet i mötet med främlingar, enligt både Bauman och Kristeva. Det finns en positiv konsekvens av främlingskapet som beror på ökad reflektivitet och en kulturell mångfald, menar de. Enligt detta synsätt kommer behovet av främlingen som social kategori att försvinna då alla inser att de är främlingar.

Förhoppningsvis stämmer det att ju oftare vi möter olikheter desto mer kommer vi att acceptera dessa. Detta synsätt erbjuder

också oss möjligheten att utvecklas genom att vi ställer oss själva frågor angående den kultur vi lever i. »Vilka är vi egentligen, om inte dom är dom?« För detta krävs dock mod. Upplevelsen som den svensk-iranska författaren Sharock Kamyab beskriver som typisk för emigranten/s/ är kanske något som vi alla måste gå igenom i anpassningen till ett modernt, mångkulturellt samhälle, där möten mellan olika slags människor och kulturer blir allt vanligare:

»Som en oåterkallelig pil som lämnat bågen, som en utkastad sten som lämnat handen är du, utan återvändo. Du har lämnat en helhet, ett sammanhang, en tid och ett rum för att sjunka ner i det djupa vattnet och sakta färdas nedåt genom det okända djupet för att nå den stilla vikens botten, för att än en gång ingå i en helhet, ett nytt sammanhang, en ny tid och ett nytt rum skilda från de du lämnat« (Kamyab 1985:55).

Simmels styrka ligger framförallt i att han sammanför egenskaper, som framstår som motsägelsefulla och oförenliga, till en enhet. Kanske är det detta som gör *Främlingen* aktuell och intressant än idag, för till skillnad från många andra teoretiker undviker han att förenkla ett tema som är komplext och mångbottnat. Framför allt inger det visst hopp att tänka på främlingskapet som en särskild slags delaktighet i samhället, istället för att enbart se det som ett isolerat utanförskap. Om vi dessutom ser invandrarens perspektiv som en tillgång kommer vi kanske att upptäcka att denne har någonting att *förmedla* till oss. För att möjliggöra detta synsätt måste vi emellertid vara beredda att revidera våra tillrättalagda bilder. Med Ana Martinez ord:

»Sverige vill inte se deras /invandrarnas/

styrka. kraften hos dem som har orkat bryta upp och bygga upp en ny tillvaro. Men bilden av starka invandrare passar inte in i sagan som alla svenskar gillar, sagan om Sverige som beskyddar allt det svaga» (Martinez 1985:32). Hon säger vidare »Jag ville skriva om Sverige

på mitt sätt. Varför ska svenskarna intervju mig om mina problem? Jag ville skriva om svenskarnas problem med invandrare istället. (—) Det skulle bli ett hot mot systemet om man insåg den mångsidighet varje människa har (Martinez 1988:3).

Summary

Ninety years with Simmel's stranger

A study of the ramification of a concept in modern sociology

George Simmel (1858–1918) published his essay *The Stranger* for the first time for more than ninety years ago. The essay is only six pages long, yet it is the text that has been most translated of all that Simmel wrote. The theory about the stranger as an insider and an outsider at the same time, is still of current interest and is referred to in different kinds of studies today. Because of this, one might believe that a basic study of what the concept of the stranger stands for has been undertaken, but somehow this does not seem to be the case. Within sociological research the concept of Simmel's stranger has been interpreted in many different ways and looked upon from many different perspectives. Yet it has been used (and is still used) rather arbitrarily, as if the meaning was obvious and did not need any further analysis. Many different kinds of

stranger types have arisen which have not been clearly separated from Simmel's type. According to McLemore there are two major traditions that have been confused. The first tradition sees the stranger simultaneously as an insider and an outsider. From this tradition the concept of "Marginal man" has been developed. It stands for an individual who is caught between two cultures and therefore has a divided personality. The second tradition equates the stranger with a "newcomer" who is not familiar with the culture pattern at a particular time. There has been a lot of confusion in the application of Simmel's concept. Despite that it is still, as Levine, an American sociologist says "indeed the key to opening up a proper sociology of the stranger" (Levine, 1985:81).

Litteratur

Bauman Zygmunt (1992) *Att tänka sociologiskt*, Göteborg: Korpen.

Bauman Zygmunt (1991) *Modernity and Ambivalence*, Oxford: Polity.

Bauman Zygmunt (1993) *Postmodern Ethics*, Oxford: Blackwell.

Bauman Zygmunt (1977) »Strangers: The social

construction of Universality and particularity«, s 7–42 *TELOS*«, nr 78.

Harman Lesley D (1988) *The Modern Stranger: On Language and Membership*, Berlin: Mouton de Gruyter.

Kallifatides Theodor *Mosaik* '80, nr 2 -86, s 6.

Kallifatides Theodor (1992) *Dr Alban och Tom*

- Hjelte: Svartskallarnas sammansvärjning, svartskallarna Dr Alban och Tom Hjelte pratar med svenska svartskallar*, Nordstedts.
- Kamyab Sharock (1985) *Mosaik* '80, nr 4, s 55
- Von Kreitor Nikolaj-Klaus (1980) *Minoritet, kultur, identitet*, (red.) Borås Invandrarförslag.
- Kristeva Julia (1992) *Främlingar för oss själva*, Stockholm: Natur och kultur.
- Kronenbergs Juris (1987) *Mosaik* '80, nr 2, s 1.
- Levine Donald N (1985) *The Flight from Ambiguity. Essays in Social and cultural Theory*, Chicago: University of Chicago press.
- Martinez Ana (1988) *Mosaik* '80, nr 2, s 4.
- McLemore Dale S (1991) »Simmel's stranger, a critique of the concept« i Larry Ray, (red.) *Formal Sociology: The sociology of Georg Simmel*, Aldershot: Elgar cop.
- Månsson Sven-Axel (1984) *Kärlek och kulturkonflikt*, Stockholm: Prisma
- Schutz Alfred (1964) *Collected papers II, Studies in social theory*, The Hague M. Nijhoff.
- Said Edward (1995) *Den intellektuelles ansvar*, Stockholm: Bonnier Alba.
- Said Edward (1986) »Tankar om exil«, *ord och bild*, nr 1.
- Simmel George (1995) »Främlingen« s 139–145, i *Hur är Samhället möjligt?* Göteborg: korpen.
- Stonequist Everett V (1937) *The Marginal Man, A studie in personality and culture conflict*, New York: Charles Scribner's sons.
- Tornborg Rita (1989) *Mosaik* '80, nr 2, s 4.
- Ålund Aleksandra (1996) »Etnicitetens mångfald« s 11–33 i *Att möta det mångkulturella. – Socialtjänsten och Invandrarna. En konferens i Göteborg 16-17 april 1996* Socialvetenskapliga forskningsrådet, Stockholm: Wasa Grafiska.

Nya böcker från Studentlitteratur

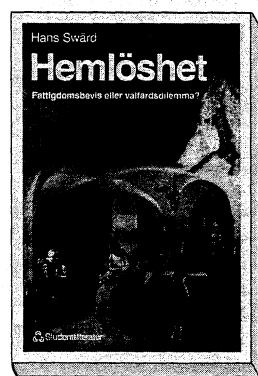
Hans Swärd

Hemlöshet

Fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma?

Under de senaste decennierna har hemlöshetsfrågan väckt stor uppmärksamhet i samhällsdiskussionen. Det finns dock inte några allmänt accepterade förklaringar till hemlöshetens orsaker. Denna bok ger en översiktlig redogörelse för vad vi vet om hemlöshet i dag och bygger på ett mångårigt forskningsprojekt. *Hans Swärd* är fil. dr i socialt arbete och verksam vid Socialhögskolan i Lund.

269 sidor • Art.nr 6723 • ISBN 91-44-00719-1

Åke Elmér, Staffan Blomberg,
Lars Harrysson, Jan Petersson

Svensk socialpolitik

Den numera klassiska handboken *Svensk socialpolitik* föreligger nu i en ny och väsentligt omarbetad upplaga, på nytt förlag och i ny skepnad. Under 1990-talet har den svenska socialpolitiken förändrats kraftigt. Ambitionen för denna upplaga har varit att den ska avspegla de aktuella förhållandena på våren 1998. *Åke Elmér*, tidigare rektor för Socialhögskolan i Lund, har till denna nittonde upplaga har han biträtt av tre lärare vid Socialhögskolan, *Staffan Blomberg*, *Lars Harrysson* och *Jan Petersson*.

312 sidor • Art.nr 6731 • ISBN 91-44-00721-3

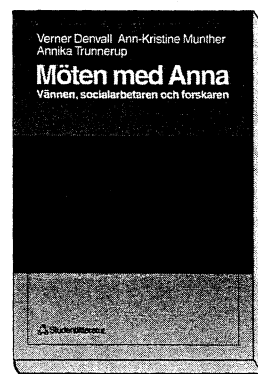
Verner Denvall, Ann-Kristine Munther, Annika Trunnerup

Möten med Anna

Vännen, socialarbetaren och forskaren

Genom bokens huvudperson Anna får läsaren en hudnära kontakt med vardagen hos dem som befinner sig på samhällets botten och får även insyn i hur samhällets vård- och omsorgsinstitutioner många gånger är mera till skada än till nytta. Boken är unik genom att den ger tre perspektiv på Anna; vännen som har intervjuat Anna och som tillsammans med henne reflekterar över klientskapets villkor, socialarbetaren som till slut kunde bidra till att Annas liv fick en annan inriktning framhåller vikten av medvetna professionella ställningstaganden vid möten, samt forskaren som analyserar de principiella problem som finns inbyggda i de vård- och behandlingsstrukturer som Anna mött.

144 sidor • Art.nr 6732 • ISBN 91-44-00726-4

 Studentlitteratur

Studentlitteratur Förlaget, Box 141, 221 00 Lund
Kundtjänst tel 046-31 21 00, fax 046-32 04 41,
e-post order@studentlitteratur.se